

Слово
історії

ОБРАНЕЦЬ ІСТОРІЇ

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Державний вищий навчальний заклад "Національний гірничий університет"

Інститут гуманітарних проблем

ОБРАНЕЦЬ ІСТОРІЇ

(до 95-річчя від дня народження академіка НАН України
Петра Тимофійовича Тронька)

*Матеріали Перших наукових читань
19 листопада 2010 року*

Дніпропетровськ
НГУ
2011

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (4 Укр)
023

Академік НАН України
П.Т.Троцько; музейна
справа в Україні

Редакційна колегія:

Пушкін В.Ю. – професор, директор Інституту гуманітарних проблем ДВНЗ “НГУ”;

Маньковська Р.В. – канд. іст. наук, доцент, старш. наук. співроб. Інституту історії України НАН України;

Швидько Г.К. – професор, д-р іст. наук ДВНЗ “НГУ”;

Ченцова Н.В. – доцент, канд. іст. наук ДВНЗ “НГУ”;

Кочергін І.О. – доцент, канд. іст. наук ДВНЗ “НГУ”.

Ма

Обранець історії [Текст]: зб. наук. праць [до 95-річчя від дня народження акад. НАН України Петра Тимофійовича Троцька: матеріали Перших наук. читань, 19 листоп. 2010 р., м. Дніпропетровськ] / редкол.: В.Ю. Пушкін [та ін.]. – Д.: Національний гірничий університет, 2011. – 167 с.

Емпр-57.

ISBN 978-966-350-279-3

Містить матеріали Перших наукових читань, присвячених 95-річчю від дня народження академіка НАН України, Героя України, голови Спілки краєзнавців України Петра Тимофійовича Троцька, відомого громадського та державного діяча. Висвітлено у доповідях учасників читань різноманітні аспекти наукової, краєзнавчої, громадсько-політичної діяльності неординарної особистості і патріота України.

Збірник призначено для істориків, краєзнавців, викладачів, науковців, учителів та всіх, хто цікавиться історією, краєзнавством України, науковими досягненнями П.Т. Троцька.

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (4 Укр)

ISBN 978-966-350-279-3

© ДВНЗ “Національний гірничий університет”, 2011

ЗМІСТ

В.Ю. Пушкін, Н.В. Ченцова П.Т.Троцько та Національний гірничий університет: до історії наукових і творчих взаємин	4
О. П. Ресніт Академік НАН України Петро Тимофійович Троцько (до 95-річчя від дня народження)	11
Г.К. Швидько Академік П.Т. Троцько і відродження краєзнавства в Україні	29
Р.В. Маньковська Академік НАН України П.Т.Троцько і музейна справа в Україні	44
Р.Ю. Подкур Науково-організаційна діяльність академіка НАН України П.Т. Троцька у контексті видання науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією»	63
Г.П. Савченко Академік П.Т.Троцько і Київський національний університет імені Тараса Шевченка	78
Т.І. Катаргіна Академік П.Т.Троцько і підготовка багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України»	94
Г.Г. Денисенко, О. Денисенко Внесок академіка НАН України П.Т.Троцька в охорону і збереження історико-культурної спадщини	109
О.М. Костюкова П.Т. Троцько і краєзнавчі дослідження, як основа створення та організації тематичних екскурсійних програм в системі регіонального розвитку туризму	123
І.М. Сліпов, Г.К.Швидько Пам'ятки історії та мистецтва першого вищого навчального закладу на Придніпров'ї	130
А.І. Куліш Участь студентів технічного вищого навчального закладу в краєзнавчій роботі	141
О.В. Харлан До історії будівництва дерев'яного Троїцького собору в Самарчуку та Ново-московську.	148
І.О. Кочергін Врятувати Собор (Про робочу поїздку до Свято-Троїцького собору в Новомосковську)	158

9. Легасова Л.В. Центральний музейний осередок історії Великої Вітчизняної війни. До 50-річчя Перемоги // Сторінки воєнної історії України. Збірник наукових статей. – Вип.4. – К.,2000. – С.41.
10. ЦДАВОВУ України. – Ф.4760, оп. 1, спр. 203. – Арк. 15-17.
11. Звід пам'яток історії та культури України. Київ. Кн.1, ч.11.-К: Головна редакція Зводу пам'яток історії та культури при видавництві „Українська енциклопедія” ім. М.П.Бажана, 2004. – С. 838-841.
12. В.Горбик, Г.Денисенко. Воєнна історія України в пам'ятках. – К.,2003. – С.81.
13. Кармазіна Наталя. Збереження історико-культурної спадщини в Криму у 1960-1980-ті рр.. Проблеми, шляхи вирішення, підсумки // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Збірник наукових праць з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології. Випуск третій. Частина друга - К.: Видавничий дім А+С, 2006. – С.62.
14. Тронько П.Т.Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи). – К, 2000. – С.133-134.
15. Іршенко В. З любов'ю до України // Що ми залишимо нащадкам? Збірник матеріалів і документів про державну, громадську та наукову роботу академіка НАН України, Героя України Петра Тимофійовича Тронька. –К.,2008. – С.134-135.
16. Петро Тронько. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи). – К., 2000. – С.144; Доповідь голови правління Спілки, академіка НАН України Петра Тронька. Звіт правління Національної спілки краєзнавців України // ІУ з'їзд Національної спілки краєзнавців України (28 жовтня 2008 року).Матеріали та документи. – К., 2009. – С.43.
17. Матеріали Пленуму та наради з питань підготовки енциклопедичного видання „Історія міст і сіл України”. 12 червня 2009. – К.,2009. – С.14.
18. Каталог виставки „Україна космічна” із колекції Проекту Петра Ющенка „Україні в світі” та фондів Полтавського державного краєзнавчого музею, присвяченій 230-річчю від дня народження О.Д.Засядька – першого у світі винахідника ракетної техніки. – К.,2009.
19. Доповідь голови правління Спілки, академіка НАН України Петра Тронька. Звіт правління Національної спілки краєзнавців України // ІУ з'їзд Національної спілки краєзнавців України (28 жовтня 2008 року).Матеріали та документи. – К., 2009. – С.32, 33,34

П.Т. ТРОНЬКО І КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ, ЯК ОСНОВА СТВОРЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕМАТИЧНИХ ЕКСКУРСІЙНИХ ПРОГРАМ В СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Видатний вчений академік Петро Тимофійович Тронько в своїх наукових працях значну увагу приділяє взаємодії краєзнавства та екскурсійної справи і відмічає: «З самого початку свого існування краєзнавство міцно пов'язувалося з подорожуванням, екскурсіями по рідному краю, без чого неможливим було його пізнання» [1].

Важливим напрямом туризму як краєзнавчо-наукового інституту є ефективне і раціональне використання природних ресурсів та об'єктів культурної спадщини з одночасним їх збереженням і відновленням [2]. В освоєнні регіонального туристського ресурсного потенціалу особливого значення набувають організаційні засади тематичних краєзнавчо-екскурсійних програм. Дослідницька зорієнтованість потребує їхнього змістового уточнення. Теоретик екскурсійної справи Б. Ємельянов, підкреслив еволюційний розвиток розподілу екскурсій за тематикою в різні періоди і виділив два основних етапи їх формування. Так в 50-ті роки вони визначалися як культурно-історичні, художні, природничо-наукові, виробничі, краєзнавчі. На початку 70-х років тематична варіативність екскурсій розширилася і конкретизувалася у таких восьми групах: історична, історико-революційна, військово-історична, виробничо-економічна, природознавча, мистецтвознавча [3]. В. Гецевич, у навчальному посібнику «Основи екскурсознавства», виданого в кінці 80-х років, повністю підтвердив доцільність виділених груп тематичних екскурсій [4]. Сучасні науковці В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська також взяли за основу запропоновану класифікацію, але внесли свої зміни. Зокрема, військово-історичні екскурсії включили до історичних, а також розширили зміст природничих екскурсій, об'єднавши їх з географічними [5]. В усіх запропонованих кваліфікаційних напрямках

краєзнавчий матеріал є першорядним. На основі глибоких краєзнавчих досліджень, спеціалісти туризму, науковці – автори національної системи туристсько-екскурсійних маршрутів «Намисто Славутича» під керівництвом Г. П. Науменка, здійснили розробку тематичних туристських програм, з урахуванням найважливіших віх історичного та культурного життя українського народу. Вони представили широку і різнопланову тематику подорожей: «По Давньоруських містах», «Гетьманські столиці», «Літературна Україна» [6], «Замки та фортеці України», «Народне мистецтво України», «Чумацькими шляхами». В цій добірці означені подорожі і релігійного спрямування [7]. Такі маршрути охоплюють різні регіони України, конкретизуючись в кожному з них тематичною екскурсійною програмою. Аналітичні дослідження розвитку екскурсійної справи за останні 10 років підтверджують важливість подальшого удосконалення розробленої класифікації і виокремлення групи релігійних екскурсій.

Цінними краєзнавчо-туристичними ресурсами для організації і впровадження тематичних екскурсій володіє Черкаська область. Наприклад, пам'ятки природи загальнодержавного значення є вагомим підґрунтям для організації природознавчих екскурсій. Екскурсійний тематичний маршрут «Пам'ятки садово-паркового мистецтва Черкащини» охоплює місто Черкаси, Смілянський, Городищенський, Звенигородський і Корсунь-Шевченківський райони. В Черкасах зразком сучасного паркобудування з каскадом штучних озер і водопадів є Ювілейний парк територією 40 га. Його дендрологічну основу складає сосновий бір XIX ст., діброва і декоративні породи дерев, серед яких зустрічаються реліктові. Неповторний ландшафт Смілянського міського парку, збагачений насадженням цінних деревних та чагарникових порід, розкинувся на лівому березі ріки Тясмин на площі 33 га. В Городищенському районі добре відомий далеко за межами України дендропарк Млієвського науково-дослідного інституту садівництва лісогосподарства ім. Л. П. Смиренка. Він славиться унікальною колекцією плодкових і декоративних порід дерев та кущів на садибі родини відомих підприємців

мecenатів і помологів Смиренків [8]. Адже саме коштом Платона Федоровича Смиренка було видано Шевченків «Кобзар» 1861 р. Звенигородський район приваблює увагу ландшафтним парком-заповідником Козачанським в селі Козацькому, заснованим у XVIII ст. на площі 50 га. Його прикрашає система розташованих на різних рівнях ставків з насипаними островами, обрамленими тополею білою і чорною, вербою ламкою та кашкучою, столітніми ялинами європейськими і декоративними деревами. Цілісні насадження парку представляють клен, ясен, дуб, берест, каштан європейський, липа серцелиста, робінія. Особливістю парку є включення до його композиції яблуневого саду, горішника і кизилового гаю. Парк займав більшу частину величної садиби з палацом в неоготичному стилі, фонтанами, оздобленими альтанками. До нашого часу збереглися господарські будівлі з будинок управляючого, індивідуальності якому надає десятиколонна галерея і переплетіння традицій народної архітектури з елементами романтизму. Окрасою тематичної екскурсії є Корсунь-Шевченківський ландшафтний парк XVIII ст., один із найвідоміших в Україні — в стилі романтизму, який розкинувся на березі річки Рось площею 97 га. Парк, задуманий за типом англійського з альтернаторіями і полянами, входить до садово-паркового комплексу, побудованого за проектами відомих архітекторів Я. Мюнтца і Ліндсея. Для створення парку були використані природні ліси з широколистяних порід, мальовничі схили, гранітні ділянки, оздоблені різнобарвним бузком та острови річки Рось. Парк має хвилястий рельєф. В ньому росте понад 70 видів дерев та чагарників. Зокрема, є дерева 300-річного віку, столітні липи серцелистні, які створюють тіністі алеї, а також рідкісні види дерев: гінкго з чудовою округлою короною, вісімдесятирічний екзот – каштан жовтоцвітний, софора, сосна Веймутова. З 1891 р. парк належав князю Лопухіну, а пізніше став власністю князя Миколи Миколайовича. І сьогодні його прикрашає палац, в'їзні ворота, флігель та інші архітектурні споруди XVIII ст. Палац відноситься до малочисленної групи споруд романтизму, в яких переплелися традиції візантійської, світської і

культової архітектури з елементами неоготики. Кам'яний, двоповерховий з восьмигранними вежами палац, прикрашений відкритими терасами з обох сторін головного входу, виглядає надзвичайно парадно. Історія парку береже спомини про перебування в Корсунь-Шевченківському великого Кобзаря – Тараса Григоровича Шевченка. Він любив гуляти тінистими густими алеями, знаходити розраду в зеленому різноманітті трав'янистих декоративних рослин, відпочивати і творити під улюбленим каштаном, який зберігся до нашого часу [9].

Краєзнавчий історико-культурний потенціал Черкащини надає можливість створювати і впроваджувати багатопланові за тематикою екскурсії. Так, літературні розкривають значимість місць, пов'язаних з життям і творчістю таких відомих письменників і поетів як П. Гулак-Артемовський, М. Максимович, М. Старицький, Т. Осьмачка, М. Драй-Хмара. Особливими за своєю художньою цінністю є літературно-меморіальні екскурсії: «По Шевченківських місцях Черкащини» і «Василь Симоненко». Мистецтвознавчі екскурсії надають можливість в «художньому обрамленні» побачити ті місця, де визрівав талант визначних композиторів, артистів, художників: К. Стеценка, С. Гулака-Артемовського, П. Демуцького, О. Кошиця, В. Авраменка, І. Іжакевича, Ф. Красицького, І. Падалки. Зацікавленими для туристів є також екскурсії «Козацька слава рідного краю», «Замки Черкащини», «Дзвони Черкаських храмів» тощо. Тематичні краєзнавчо-екскурсійні програми ставлять перед екскурсиводом важливі завдання поглиблених предметних знань і професійного володіння екскурсійною методикою. Значну увагу необхідно приділити виявленню і деталізованому поясненню внутрішніх зв'язків екскурсійного об'єкту та його основних якостей. Інформаційні краєзнавчі знання найбільше розкриваються в процесі проведення екскурсійного аналізу та реконструкції об'єктів і подій.

Особливого значення на сучасному етапі набуває створення та організація тематичних екскурсій в українських селах для розвитку зеленого сільського туризму. Багато з них розташовані в заповідних місцях і володіють значним

краєзнавчо-історичним туристським потенціалом. Пропонуємо розробку тематичної краєзнавчо-історичної екскурсії, яка запроваджується осередком сільського туризму с. Худяки Черкаського району Черкаської області: «Сучасне село Худяки запрошує» [10]:

«Світанковими росами, золотавим мереживом сонячних ранків, жовтогарячими загравами, дніпровськими просторами, яблуневими садками, світлими затишними оселями, духмяним хлібом радо зустрічають гостей село Худяки, якому у 2007 році виповнилось 50 років. Наприкінці 50-х років ХХ ст. його, під час будівництва Кременчуцької гідроелектростанції, було перенесено в долину чаші водосховища. Обрамлене смарагдом соснового лісу, село привільно розкинулося на схилах Дніпра-Славутича. Витончено струменіють вулиці-алеї. Відкриті густими шатами тополь, кленів, вишень, абрикос, вони дарують гостям приємність екскурсійної прогулянки по селу. Знайомство з його сьогоденням розпочинається на центральній площі. Заходимо до будинку культури і поринаємо в чарівний світ мелодій духового оркестру, який відзначив свій 70-річний ювілей, запального танцю юних учасників зразкового танцювального колективу „Барви“, народного драматичного театру, який вже 90 років дарує глядачам радість зустрічі з мистецтвом високого слова і щирого українського гумору. В народному музеї ми стаємо учасниками всіх історичних подій, які відбувалися в селі: від прадавніх часів до сьогодення. В ньому багато рідкісних знахідок і дівчатам завжди так хочеться спробувати приготувати смачні українські страви в старовинному посуді та оздобити себе кораловим намистом, а хлопцям освоїти столітні сільські ремесла. Історію далекого минулого села нам розкривають кургани, яких багато залишилося на худяківських полях. Їх розкопки, особливо кургану «Татарська могила» правобережної частини Дніпра, сповіщають, що на цій території люди почали заселятися ще в III тисячолітті н. е.

Худяківські козаки активно піднімалися в далекий похід за правду, за волю. Польські магнати спалювали село, а воно, неначе чарівними силами зворожене, завжди залишало цілими хоч декілька, хоч одну хату і знову

відроджувалося. Через Худяки Крилівським шляхом зі своїм військом виступав у походи гетьман України – Богдан Хмельницький.

Перша письмова згадка про Худяки датована 1649 роком. Найбільше вони описане в XIX – на початку XX століттях і графічно зображене французьким художником і етнографом де ля Флізем. Це було містечко, волость. В ньому діяла церковно-приходська школа, двокласне земське училище, 19 вітряних, водяних млинів, 3 кузні. В центрі височіла церква в ім'я Архистратига Михайла.

Жителі села свято шанують великого Кобзаря Тараса Григоровича Шевченка. Підходимо до пам'ятника поету і бачимо його в глибокій задумі про долю рідного народу, він вдивляється у майбуття. «Село на нашій Україні, неначе писанка, село». Це поетичне слово і про сучасні, красиві, неповторні Худяки, про його освічених народною мудрістю жителів. Привітно зустрічає нас школа, в якій навчається 250 учнів і викладає 30 педагогів. На все життя вони зберігають гордість за видатних односельчан, таких як Герой Радянського Союзу Григорій Євдокимович Брик, кавалер 4-х орденів Слави Михайло Михайлович Харченко та Герой Соціалістичної Праці Федір Михайлович Гуржій. Іван Олександрович Гуржій відомий вчений-історик, член-кореспондент Академії наук УРСР, доктор історичних наук, професор, колишній заступник директора інституту Історії АН УРСР. Прадавні кургани, козацькі традиції рідного села спрямували його у велику науку і підняли до світових висот. Добре знайий не тільки в Худяках Петро Ілліч Матюха – почесний майстер спорту СРСР, колишній начальник кафедри фізпідготовки і спорту Військової академії протиповітряної оборони сухопутних військ ім. Маршала Василевського. Спортивні традиції села продовжує молодь. Сапсай Анастасія – майстер спорту з дзюдо, член юнацької збірної України.

Таким чином, тематичні екскурсійні програми, побудовані на широкій достовірних краєзнавчих дослідженнях, набувають особливого глибокого історичного змісту і мають надзвичайно важливе значення для розвитку краєзнавчо-екскурсійної справи в напрямку патріотичного виховання суспільства, особливо молоді, учнівства.

1. Тронько П. Т. Краєзнавство та туризм: проблеми взаємодії та співробітництва / Тронько П. Т. // Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 1. Частина перша. – К., 1998. – С. 31.
2. Роїна О. М. Державна програма розвитку туризму на 2002-2010 роки / Роїна О. М. // Туристична діяльність в Україні: нормативно-правове регулювання. – К. : КНТ, 2006. – С. 46-47.
3. Емельянов Б. В. Основы экскурсоведения / Емельянов Б. В. – М. : ЦРИБ «Турист», 1985. – С. 46-47.
4. Гецевич Н. А. Основы экскурсоведения / Гецевич Н. А. – М. : изд-во Университетское, 1988. – С. 36-37.
5. Бабарицька В. Екскурсознавство і музеєзнавство / Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. – К. : Альтерпрес, 2007. – С. 157-201.
6. Науменко Г. П. Національна система туристсько-екскурсійних маршрутів «Намісто Славутича» / Науменко Г. П., Барановський М. Й. – К., 1997. – С. 159-200.
7. Науменко Г. П. Національна система туристсько-екскурсійних маршрутів «Намісто Славутича» / Науменко Г. П., Барановський М. Й. – К., 1998. – С. 342-379.
8. Заповідний фонд Черкаської області / [укладач Т. Ф. Коноваленко]. – Черкаси : Вертикаль, 2006. – С. 112, 136.
9. Моляка О. Н. Пам'ятки природи на території області / Моляка О. Н., Головатюк С. В. // Природа Черкащини. – К. : Урожай, 1971. – С. 38-40.
10. Костюкова О. М. Зелені садиби села Худяки запрошують: туристичні екскурсійні маршрути / Костюкова О. М. – Черкаси : Вертикаль, 2009. – 14 с.